LUBELSKI ROCZNIK PEDAGOGICZNY
T. XLII, z. 1 – 2023

DOI: 10.17951/lrp.2023.42.1.65-77

KINGA KUSZAK
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
ORCID – 0000-0002-2430-7803

SŁOWA TWORZĄCE OBRAZ WSPÓŁCZESNEGO ŚWIATA DZIECI NA PODSTAWIE BADAŃ TECHNIKĄ ABECADŁA STEFANA BALEYA*

Wprowadzenie: W artykule przedstawiono językowy obraz współczesnego świata na podstawie badań dzieci przeprowadzonych techniką abecadła, zaproponowaną przez Stefana Baleya. Przedstawiono założenia tej techniki i jej kluczowe rezultaty. Następnie omówiono założenia badań własnych. W artykule zaprezentowano wybrane wyniki badań.
Cel badań: Celem badań było poznanie doświadczeń dzieci i młodzieży dzięki wykorzystaniu techniki abecadła i porównanie wyników z wynikami badań opublikowanymi przez zespół Stefana Baleya w 1947 roku.
Metoda badań: Badania przeprowadzono techniką abecadła zaproponowaną przez Stefana Baleya i wykorzystaną przez jego zespół podczas badań prowadzonych w latach 1945 i 1947.
Wyniki: Zaprezentowane wyniki odnoszą się do trzech elementów: skojarzeń-wyrazów najczęściej przywoływanych przez dzieci (z uwzględnieniem różnic między grupą młodszą i starszą); skojarzeń-wyrazów odzwierciedlających aktualne zmiany w rzeczywistości społeczno-kulturowej (z uwzględnieniem różnic między grupą młodszą i starszą); słów, które można uznać za uniwersalne niezależnie od kontekstu politycznego, kulturowego, społecznego, gospodarczego itp. oraz wieku badanych.
Wnioski: Z badań wynika, że doświadczenia współczesnych dzieci można pogrupować w cztery typy kompleksów skojarzeń: 1) słowa ze świata mediów i nowoczesnych technologii; 2) nazwy geograficzne, nazwy obiektów przyrodniczych, nazwy roślin i zwierząt itp.; 3) słowa odnoszące się do nazw własnych osób i zwierząt; 4) słowa uniwersalne.

Słowa kluczowe: językowy obraz świata, badania językowego obrazu świata, zmiany w językowym obrazie świata, badania techniką abecadła Stefana Baleya.

* Sugerowane cytowanie: Kuszak, K. (2023). Słowa tworzące obraz współczesnego świata dzieci na podstawie badań techniką abecadła Stefana Baleya. *Lubelski Rocznik Pedagogiczny*, *42*(1), 65–77. http://dx.doi.org/10.17951/lrp.2023.42.1.65-77

WPROWADZENIE

W 1947 roku Baley wraz ze współpracownikami opublikował na łamach „Psychologii Wychowawczej" (nr 4) artykuł pt. *Wpływ wojny na psychikę młodzieży i dorosłych w Polsce*. Rok później na łamach tego samego czasopisma opublikował artykuł *Psychiczne wpływy drugiej wojny światowej.* Przedstawił w nich wyniki badań nad słownictwem dzieci/młodzieży realizowane przy użyciu tzw. techniki abecadła (Baley, 1948, s. 12). Każdy uczestnik badania przywoływał słowa rozpoczynające się na podaną mu literę. Zespół Baleya poprosił respondentów o podanie skojarzeń-wyrazów rozpoczynających się od liter: „w", „a", „r". Badania były z inspirowane wcześniejszymi pracami badawczymi zespołu kierowanego przez Baleya oraz testami Ludwika Bandury (prosił o podanie skojarzeń-wyrazów rozpoczynających się następującymi literami: „a", „b", „k", „w"). Bandura stwierdził, że test abecadła pozwala zarejestrować doświadczenia badanych. Podanie litery uruchamia bowiem skojarzenia odnoszące się do aktualnych, istotnych doświadczeń ludzi. Jego zdaniem np. osoby z doświadczeniami wojennymi wymieniały nadprzeciętną ilość słów z tzw. kompleksu wojennego, takich, jak: „alarm", „armata", „artyleria" itd., a także: „walka", „wojna", „wojsko" (Kwieciński, 2022). Zespół kierowany przez Baleya zamierzał zweryfikować, ile słów podanych przez uczestników badania będzie dotyczyło właśnie kompleksu wojennego (Baley, 1947). Autor wyjaśnił to założenie następująco: „pragnęliśmy wiedzieć, w jakim stopniu umysł ich jest zaabsorbowany pewnymi zjawiskami wojny tak, by myśl o nich zjawiała się i wtedy, gdy o nich wprost nie było mowy. Gdy więc żądaliśmy od dziecka, by aby jak najszybciej przez czas dwóch czy trzech minut wymieniało wyrazy zaczynające się od litery «w», jak: «woda», «wiatr», «wrona», itd. Otóż stosunkowo częste wymienianie słów podanych na pierwszym miejscu a więc «wojna» itd. można było uważać za dowód, iż «kompleks wojenny» jest u danego dziecka w pogotowiu i że – poza intencją samego dziecka – wyładowuje się przy sposobności" (Baley i in., 1947, s. 6). Badania zostały zapoczątkowane podczas okupacji, jednak zgromadzony wówczas materiał w dużej części uległ zniszczeniu podczas powstania warszawskiego. Kontynuowano je po wojnie w latach 1945–1947. Przebadano łącznie 1500 osób. Uzyskane przez zespół Baleya wyniki wskazują, że w okresie wojny i krótko po niej częstość występowania „wojennego słownictwa" przewyższa częstość występowania innych (neutralnych) słów. Badanie z 1945 roku pokazuje większą liczbę „przywołań" słów wojennych, w porównaniu z badaniem z 1947 roku. Słownictwo zaś, jakim posługują się ludzie, odzwierciedla ich styl życia, w tym przypadku – wojenny (Zaremba, 2008).

Tabela 1.
Wyniki badań przeprowadzonych przez zespół Baleya w latach 1945 i 1947

Słowa- -skojarzenia	1945 (%)	1947 (%)	Słowa- -skojarzenia	1945 (%)	1947 (%)
armia	14	12	**woda**	29	38
armata	14	11	**rów**	13	18
abecadło	25	22	**rana**	15	18
alfabet	15	7	**rabować**	7	4
walka	18	10	**rak**	36	35
wojna	23	18	**arak**	6	3
wojsko	10	9	**wino**	15	16
wiara	6	13	**wódka**	13	14
wolność	9	7	**rum**	3	4
Warszawa	48	60	**wariat**	12	24

Źródło: Baley i in., 1947, s. 9.

Prezentując i analizując wyniki, zespół autorów pisał: „uwagę zwraca stosunkowo częste zjawianie się słów «kompleksu alkoholowego». Z badań wynika, że słowa: «wódka» i «wino» są mniej więcej tak samo częste jak «armia» i «armata»". Zdaniem Baleya i współpracowników (1947) „liczb tych nie można uznać za przypadkowe. Świadczą one o tym, że w umyśle dzieci i młodzieży obrazy i przeżycia z tym «kompleksem» związane nie należą do rzadkich. Jest rzeczą niepokojącą, że w przeciwieństwie do słów «wojennych» procenty «wódki» i «wina» nie maleją, lecz rosną". Dla porównania wyniki badań Bandury zrealizowane w tym samym czasie (1947 rok) wskazują, że po zakończeniu wojny słów z kompleksu wojennego w skojarzeniach badanych było stosunkowo niewiele. Byli jednak uczniowie, u których skojarzenia wojenne stanowiły nawet 20–30% ogólnej liczby wygenerowanych słów (Kwieciński, 2022). Co oznacza, że przeżycia wojenne są silnie obecne w doświadczeniu dzieci. Autor dla przykładu przywołuje skojarzenia dziewczynki, która w trakcie wojny została wywieziona do Wiednia, gdzie przeżyła m.in. naloty i została zasypana w schronie. Wśród 57 wygenerowanych przez nią słów 11 wiązało się z kompleksem wojennym (Kwieciński, 2022). Skojarzenia-słowa odnoszą się do obiektów, zjawisk, wydarzeń, które silnie determinują życie doświadczane i emocjonalne przeżywane przez jednostki w określonym momencie.

CEL BADAŃ I PROBLEMY BADAWCZE

Zaprezentowane powyżej badania i ich wyniki zainspirowały autorkę do podjęcia próby spojrzenia na doświadczenia współczesnych dzieci i młodzieży przez pryzmat analizy skojarzeń i przywoływanych słów oraz porównania tych skojarzeń z wcześniejszymi, wygenerowanymi przez osoby funkcjonujące w zupełnie innej rzeczywistości i opisanymi przez Baleya. Przyjęto założenie, że ludzie posługują się jednostkami leksykalnymi jako etykietami pojęć, stąd struktura pojęć odzwierciedla się w strukturze semantyczno-leksykalnej języka. Semantyczna struktura słowa odzwierciedla strukturę pojęcia, wobec tego teoria znaczenia słowa jest jednocześnie teorią pojęcia (Borowiec, 2014). Słowa odpowiadające indywidualnym i pokoleniowym doświadczeniom tworzą kompleksy. Sformułowano zatem następujące problemy badawcze:

1. Jakie słowa-skojarzenia są przywoływane przez dzieci (w wieku przedszkolnym, uczennice i uczniów z klas I–III oraz IV–VII) najczęściej?
2. Jakie słowa-skojarzenia dzieci (przedszkolnych, uczennic i uczniów z klas I–III oraz IV–VII) odzwierciedlają aktualne zmiany w rzeczywistości społeczno-kulturowej?
3. Jakie słowa-skojarzenia rozpoczynające się na litery: „a", „w", „r" można uznać za uniwersalne?
4. Jakie są różnice w przywoływanych skojarzeniach osób z grupy młodszej (dzieci przedszkolnych i uczniów z klas I–III) i starszej grupy wiekowej (uczniów klas IV–VII).
5. Jakie grupy kompleksów słów można wyodrębnić w języku współczesnych dzieci?

METODA BADAWCZA I CHARAKTERYSTYKA PRÓBY BADAWCZEJ

Zgodnie z przyjętą za Baleyem techniką abecadła badanych poproszono o:

- podanie dorosłemu rozmówcy pięciu słów rozpoczynających się na litery: „a", „w", „r", który zapisywał odpowiedzi (w przypadku dzieci i młodszych uczniów);
- zapisanie na kartce pięciu słów rozpoczynających się na litery „a", „w", „r" (w przypadku uczniów starszych).

Każdy uczestnik badania najpierw generował skojarzenia na literę „a", następnie na literę „r", a w ostatniej części na literę „w". Badania zostały zrealizowane w dwóch etapach:

1. Etap pierwszy – uczniowie klas IV–VII. Badanie zostało zrealizowane w styczniu i lutym 2020 roku oraz ze względu na wybuch pandemii COVID-19 – w październiku 2020 roku.

2. Etap drugi – dzieci w wieku przedszkolnym i uczniowie klas I–III. Badania trwały od stycznia do czerwca 2022 roku.

W badaniu wzięło udział 605 osób, w tym: 396 uczniów klas IV–VII i 209 dzieci młodszych (76 dzieci przedszkolnych i 133 osoby z klas I–III). Próba badawcza liczyła 310 dziewczynek, 290 chłopców, 5 osób w grupie starszej nie określiło płci. Grupa dzieci przedszkolnych jest najmniej liczna ze względu na wstępny, pilotażowy charakter badania. Przypuszczano, że poziom trudności zadania może być wysoki dla dzieci w tym wieku i uczestnicy będą mieć trudności z jego realizacją. W odniesieniu do tej grupy zostały sformułowane dodatkowe cele badawcze, dotyczące strategii wsparcia dzieci przez osoby dorosłe podczas realizacji zadania. Uzyskano interesujące dane odnośnie do strategii pomagania. Materiał jest aktualnie w opracowaniu.

WYNIKI I DYSKUSJA

Wyrazy-skojarzenia przywoływane przez dzieci najczęściej z uwzględnieniem różnic między grupą młodszą i starszą

Na podstawie wyników otrzymanych w grupie 605 dzieci można stwierdzić, że współcześnie najbardziej popularnym słowem-skojarzeniem jest „rower" (zob. tabela 1). Wymieniło je prawie 60% badanych. W grupie młodszej było ono wskazywane nieznacznie częściej niż w grupie starszej. Na drugim miejscu sytuuje się słowo „arbuz", wymienione przez ponad 50% uczestników badania. Również w tym przypadku częściej wskazywały je dzieci młodsze. Trzecim słowem pod względem popularności przywołań jest „ananas", wskazane przez ponad 40% osób. W kolejności znajduje się słowo „rak"/"raki", wymienione przez prawie 36% badanych. Następnie sytuuje się słowo „ryba"/„rybka" wskazane przez niespełna 24% uczestników badania. Na szóstym miejscu usytuowało się słowo „alfabet" – w tym przypadku należy wskazać, że zdecydowanie częściej było wymieniane przez dzieci starsze, w porównaniu z dziećmi w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym. Nieco ponad 10% dzieci z tej grupy wśród przywoływanych słów wymieniło „alfabet". Na kolejnych miejscach znajduje się słowo „woda" (niespełna 21% wskazań) i „worek"/„wór" (nieco ponad 20%). Dziewiątym słowem jest słowo „auto", a na dziesiątym miejscu uplasowało się imię Alicja/Ala. Te dwa słowa częściej przywoływały dzieci młodsze, w porównaniu z grupą starszą. Uwagę zwrócono na słowo „wojna" – zdecydowanie częściej przywołane przez dzieci starsze, w porównaniu z grupą młodszą. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że dzieci z klas IV–VII uczestniczyły w badaniu przez wybuchem wojny w Ukrainie, z kolei dzieci młodsze w dużej części w trakcie jej trwania. Nie było ono jednak często przywoływane przez uczestników badania.

Tabela 2.
Najczęściej przywoływane słowa rozpoczynające się na podane litery w grupie dzieci uczestniczących w badanu

Słowa-skojarzenia na literę „a" (%)			**Słowa-skojarzenia na literę „r"(%)**			**Słowa-skojarzenia na literę „w" (%)**		
arbuz	50,74*		**rower**	58,84*		**woda**	20,83*	
	55,02**	48,48***		66,51**	54,80***		21,53**	20,45***
ananas	42,97*		**rak/raki**	35,87*		**worek/wór**	20,49*	
	40,19**	44,44***		23,92**	42,17***		18,18**	21,71***
alfabet	21,65*		**ryba/rybka**	23,30*		**wojna**	12,89*	
	10,53**	29,53***		21,53**	24/24***		3,35**	17,93***
auto	19,50*		**Robert/Robercik**	15,70*		**wujek/ wuj/wujcio wuja**	12,73*	
	26,31**	17,07***		13,87**	16,67***		11,96**	13,13***
Ala/Alicja	18,96*		**rok/roczek**	10,58*		**Wiktoria/ Wika/ Wiki**	10,41*	
	19,14**	15,66***		5,74**	13,13***		11,48**	9,85***
Ania/Anna	14,71*		**rolki/rolka**	10,58*		**Weronika/ Wera/ Werka**	8,43*	
	17,22**	3)13,38***		13,40**	9,09***		7,18**	9,09***

* wyniki uzyskane przez całą grupę, ** wyniki uzyskane w grupie dzieci młodszych (w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym), *** wyniki uzyskane w grupie uczniów klas IV–VII

Źródło: opracowanie własne.

Analizując wyniki przedstawione w tabeli, warto zwrócić uwagę na popularność kilku imion. Oprócz wspomnianej Alicji/Ali badani wymieniali też inne imiona Najczęściej wskazywano: Annę/Anię (14,71%), Wiktorię/Wikę/Wiki (10,41%), Adama/Adaś (9,09%), Rafała (8,78%), Antka/Antoniego (8,59%), Weronikę/Werę/Werkę (8,43%), Amelię/Amelkę/Amelę (8,43%), Andrzeja (8,26%), Romana/Romka/Romusia (8,10%), Wiktora (6,45%), Agnieszkę/Agę (4,46%), Władysława/Władka/Władzia (3,97%), Radosława/Radka (3,80%), Agatę/Agatkę (3,47%). W sumie badane dzieci wymieniły 173 imiona i nazwy własne (także imiona i nazwiska oraz same nazwiska, np. Rakowski, Wojnowski, Wojciechowski, Wójkiewicz, Wawrzyniak, Witkowska, Wojcieszak); nazwy własne zwierząt z wyjaśnieniem do kogo imię należy, np. Roki – koń, Abra – imię psa, Astra – mój kot, Aisza – koń; bohaterów fikcyjnych (literackich, filmowych, bohaterów gier komputerowych, itp.), np. Ananiasz z Mikołajka, Atomek.

Wyrazy-skojarzenia dzieci odzwierciedlające aktualne zmiany w rzeczywistości społeczno-kulturowej z uwzględnieniem różnic między grupą młodszą i starszą

Wśród słów zaproponowanych przez uczestników badania znajdują się te, które tworzą obraz współczesnego świata (zob. np. Bartmiński, 2012) i odzwierciedlają aktualne zmiany w rzeczywistości społeczno-kulturowej. Słowa etykietujące obiekty, z którymi dzieci mają kontakt na co dzień, stanowią dużą część skojarzeń i dotyczą:

- mediów (w tym: gier komputerowych, filmów, muzyki, reklam), np. Rablox, Wojan, WWW, Wikipedia, Wiedźmin, apokalipsa, Avengers, Arab z Instagrama, Armagedon, Allegro, Albus Dumbledore, Admin, Władca Pierścieni, Apple, Rico z Pingwinów z Madagaskaru, wampir, reklama;
- obiektów i przedmiotów służących rozrywce, np. rampa, wrotki, rollercoaster, windsurfing, warcaby;
- popularnych (także dzięki mediom) imion, nazwisk i nazw własnych, np. Alan, Roxi, Ronaldo, Anabelle, Anastazja, Albert, Adrian, Ariana Grande, Amanda, Asterix, Afromental, Atalanta Bergamo, Rihanna, Robert de Niro, Robert Lewandowski, Antoine Griezman;
- nazw przedmiotów użytecznych, np. wanna, ambulans, akwarium, atlas, rondo, rakieta, wrotki, Rolex;
- potraw i nazw produktów spożywczych: awokado, ramen, Rafaello, rizotto, wrap, ryż, wanilia, rukola, wędlina;
- współczesnego stylu życia, np. wegetarianizm, recykling, walentynki, weekend, antystresowy, rekultywacja, apartament, autostrada, anoreksja, rowerownia, wycieczka, wakacje, witaminy, wagary (por. Kuszak, 2022).

Nowe i popularne słowa-skojarzenia odzwierciedlające aktualne zmiany kulturowe, społeczne itp. zdecydowanie części podawali uczniowie starsi. Warto jednak zaznaczyć, że również w wypowiedziach dzieci młodszych odnotowano słowa, które stosunkowo niedawno weszły do słownika Polek i Polaków, takie jak: Albus Dumbledore (dz. 5 lat), akcesoria (dz. 6 lat), Avengers (ch. 8 lat), aplikacja (ch. 9 lat), Among Us (ch. 8 lat), Airon Man (Iron Man) – słowo skojarzone z głoską (ch. 8 lat), Accio z Harry'ego Pottera (ch. 9 lat), Aliexpress (ch. 9 lat), rollercoaster (ch. 7 lat), Rico z Pingwinów z Madagaskaru (ch. 4 lata), WWW (ch. 5 lat), Lord Vader – słowo skojarzone z głoską (ch. 5 lat), vlog – słowo skojarzone z głoską (ch. 5 lat) (por. Zgółkowa, 2016).

Przytoczone powyżej nazwy to zaledwie część spośród wymienionych przez uczestników badania. Wiele z nich pojawiało się w skojarzeniach dzieci jednorazowo, inne zostały przywołane przez dwie osoby. Pewne słowa, np. „akwarium", „rakieta", „rampa", „wrotki", wskazało kilka, a nawet kilkanaście osób. Liczną grupę słów tworzą odnoszące się do świata przyrody nazwy geograficzne (95 słów), nazwy zwierząt (54 słowa), nazwy roślin, ich części oraz

nazwy owoców i warzyw (24 słowa). Warto nadmienić, że dzieci starsze częściej podawały nazwy geograficzne w porównaniu z młodszymi. Uczennice i uczniowie wymieniali nazwy odległych miejsc, np. Armenia, Władywostok, Atlantyk, Ameryka Północna, Ameryka Południowa, Andora, Wezuwiusz, Wołyń, Werona, Wołga, Węgry, Wenezuela, Wietnam, Rio de Janeiro. Podawali nazwy miejsc znajdujących się w Polsce: Rewal, Racot, Rzeszów, Wrocław, Warmia, Warszawa. Warto uzupełnić, że nazwa stolicy naszego kraju – Warszawa – została wymieniona jedynie przez 4,78% dzieci młodszych i tylko 3,53% dzieci starszych (por. tabela 1). Ten wynik nie dziwi, gdy weźmie się pod uwagę fakt, że w badaniu uczestniczyły osoby mieszkające w Poznaniu i okolicach. W zbiorze wygenerowanych słów znalazły się też słowa oznaczające miejsca lokalne, np. Antoninek – nazwa miejscowości usytuowanej na peryferiach Poznania, Rataje – dzielnica Poznania, rondo Kaponiera, Wola – hipodromy, a także Wolsztyn, Września, Rakoniewice – miejscowości niedaleko Poznania, Warta – rzeka przepływająca przez Poznań. To ostatnie wygenerowało 3,83% dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnymi i 3,53% uczniów klas IV–VII. Te dane nie są zaskakujące, gdyż współczesne dzieci mają dostęp do informacji geograficznych. Świat poza miejscem zamieszkania niedostępny wcześniejszym pokoleniom jest dla współczesnych dzieci przestrzenią, którą znają nie tylko w wyniku podróży, ale przede wszystkim dzięki nowoczesnej technologii: filmom popularno-naukowym, filmom animowanym, których akcja rozgrywa się w różnych zakątkach świata, filmom podróżniczym, wideoblogom i informacjom dostępnym w Internecie.

Warto zaznaczyć, że w grupie skojarzeń wygenerowanych przez dzieci młodsze znajdują się słowa, w tym nazwy roślin i zwierząt:

- rozpoczynające się na inne litery alfabetu, jednak zawierające w wygłosie lub śródgłosie literę, o którą proszono;
- rozpoczynające się na inne litery alfabetu i niezawierające wskazanej litery (przykłady: tabela 3).

Grupa dzieci, która miała trudności z wygenerowaniem słów na zaproponowane litery, nie jest liczna. Zadanie (zgodnie z przypuszczeniami określonymi na wstępie) należy uznać za trudne dla dzieci młodszych (szczególnie dzieci w wieku 4–5 lat) oraz dzieci z grupy ryzyka dysleksji, z zaburzeniami słuchu fonematycznego. Niemniej jednak uzyskane wyniki są interesujące, gdyż pokazują pewne prawidłowości.

Tabela 3.
Nazwy zwierząt i roślin na inne litery, niż proszono zaproponowane przez dzieci młodsze – wybór

Litera wywołująca skojarzenia (płeć/wiek)	Skojarzone słowo zawierające literę	Litera wywołująca skojarzenia (płeć/wiek)	Skojarzone słowo niezawierające podanej litery
w (dz. 7 lat)	kwiat	**a (ch. 5 lat)**	pies
a (ch. 4 lata)	papuga	**a (dz. 6 lat)**	koń
a (ch. 4 lata)	żyrafa	**a (dz. 6 lat)**	słonecznik
a (dz. 6 lat)	stokrotka	**r (ch. 4 lata)**	słoń
r (ch. 7 lat)	krokodyl	**r (ch.5 lat)**	lis
r (ch. 4 lata)	żyrafa	**w (ch. 6 lat)**	rybka
r (ch. 8 lat)	krab	**r (ch. 4 lata)**	tulipan
r (ch. 8 lat)	wróbelek	**r (dz. 6 lat)**	banan
r (ch. 4 lata)	krowa	**a (ch.4 lata)**	banan
w (dz. 9 lat)	żółw	**a (dz. 6 lat)**	kot
w (ch. 8 lat)	kwiat	**a (ch. 6 lat)**	rekin
r (ch. 8 lat)	gepard	**a (ch. 6 lat)**	niedźwiedź

Źródło: opracowanie własne.

SŁOWA UNIWERSALNE I UNIWERSALNE OBIEKTY

Za uniwersalne, a więc takie, których frekwencja była duża zarówno w badaniach Baleya, jak i badaniach referowanych w niniejszym opracowaniu, można uznać słowa: „woda", „alfabet" („abecadło"), „rak" (zob. tabela 1 i 2). Wystąpiły one w skojarzeniach dwóch grup pokoleniowych i przywołały je osoby w różnym wieku. Słowo „woda" nazywa ciecz symbolizującą m.in. niestałość, zmienność, ale także symbolizujące życie (Kopaliński, 2012). Saint-Exupéry w książce pt. *Ziemia planeta ludzi* eksponuje znaczenie wody dla życia: „wodo, nie masz ani smaku, ani koloru, ani zapachu, nie można ciebie opisać, pije się ciebie, nie znając ciebie. Nie jesteś niezbędna do życia: jesteś samym życiem […]. Jesteś największym bogactwem, jakie istnieje na świecie" (Saint-Exupéry, 2002, s. 104, 105). Nie dziwi zatem, że dzieci i młodzież uznają słowo symbolizujące wodę – „samo życie" za ważne niezależnie od kontekstu historycznego, kulturowego, społecznego, ekonomicznego itp. Kolejnym przywoływanym słowem zarówno w badaniach z połowy XX wieku, jak i w badaniach współczesnych jest „alfabet". To ciekawy przykład odzwierciedlający zmiany w języku. Na przestrzeni lat zmianie uległa nazwa, nie zmienił się jednak etykietowany obiekt – zbiór liter ułożonych według określonego klucza. W pierwszej połowie XX wieku słowo „alfabet" było mniej popularne od słowa

„abecadło", co pokazują wyniki badań Baleya (zob. tabela 1). Warto w tym miejscu zaznaczyć, że oba słowa mają w języku polskim długą tradycję. Wyraz „abecadło" został utworzony w średniowieczu na wzór łacińskiego „abecedarium" i pierwotnie występował jako „obiecadło" (w okresie XV–XVII wieku), następnie jako „abiecadło" – od XV wieku i oznaczało elementarz (Kopaliński, 2007, s. 8). Nowopolska postać „abecadło" nawiązuje do nazw początkowych liter alfabetu (Długosz-Kurczabowa, 2008, s. 1). Początkowo w języku polskim: „abecadło" oznaczało nie tylko zbiór wszystkich liter ułożony w ogólnie przyjętym porządku, lecz także naukę czytania (Długosz-Kurczabowa, 2008, s. 1). Rodzina wyrazowa słowa „abecadło" była dawniej bardziej rozbudowana niż współcześnie. Obejmowała m.in. takie słowa, jak: „abecedariusz", „abecedlarz" oznaczające zarówno początkującego ucznia, jak i skorowidz; „abecedlarka" – kobieta „abecedlarz", „abecadlnik" – książka wprowadzająca, elementarz; „abecadłowy", „abecadlny" – ułożony według kolejności liter w abecadle (Długosz-Kurczabow, 2008, s. 2). Współczesnym odpowiednikiem wyżej wskazanego pojęcia jest „alfabet". Słowo zostało przyjęte za pośrednictwem łacińskiego *alphabetum* z greckiego *alphabetos* i oznacza zbiór liter albo znaków ułożonych w określonym porządku (Drabik, Kubiak-Sokół, Sobol, Wiśniakowska, 2011, s. 10). Analizując słowo „rak", interesujące jest to, czy osoby używające wymieniające je odnosiły je do tego samego obiektu. Według *Słownika języka polskiego* to słowo ma pięć znaczeń. Symbolizuje: 1) niedużego skorupiaka żyjącego w czystych wodach zasobnych w tlen; 2) nowotwór złośliwy; 3) chorobę roślin wywołaną przez grzyby pasożytnicze lub baterie; 4) w licznie mnogiej – metalowe kolce przymocowane do butów, używane przy wspinaczce wysokogórskiej; 5) jeden ze znaków zodiaku lub osobę urodzoną pod tym znakiem (Drabik i in., 2011, s. 815).

Zaprezentowany w niniejszym opracowaniu fragment badań pokazuje zmiany w języku, jakie dokonały się w ciągu kilkudziesięciu lat, które wynikają ze zmian doświadczeń ludzi posługujących się tym językiem. Można powiedzieć, że język odzwierciedla świat (zob. np. Tokarski, 2014). Przyjmując terminologię zaproponowaną przez Baleya do nazwania językowego obrazu świata i doświadczeń współczesnych dzieci i młodzieży, można wyodrębnić cztery grupy kompleksów słów:

1. Słowa pochodzące ze świata mediów i nowoczesnych technologii, odzwierciedlające różne doświadczenia współczesnych ludzi związane z życiem w przestrzeni medialnej i popkulturze.
2. Zespół słów pozwalających nazwać obiekty niezwiązane z bezpośrednim doświadczeniem dzieci i młodzieży, a poznawane za pośrednictwem mediów – tworzą go nazwy geograficzne, nazwy obiektów przyrodniczych, nazwy roślin i zwierząt itp.
3. Słowa odnoszące się do nazw własnych osób i zwierząt – bliskich doświadczeniu badanych.
4. Słowa uniwersalne tworzące językowy obraz świata i doświadczeń różnych grup pokoleniowych.

WNIOSKI

1. Różne grupy pokoleniowe mają odmienne doświadczenia dotyczące zmiany codzienności, które odzwierciedlają się w ich języku.
2. Istnieją słowa, które można uznać za uniwersalne, odnoszące się do tego, co ważne i uznane za wartościowe: „woda" – symbolizuje życie; „alfabet"/ „abecadło" – elementarna wiedza na temat przyjętego w danym języku układu/kolejności liter, ich obrazu graficznego; „analfabeta" – ten, kto nie ma elementarnej wiedzy; „rak" – groźna dla życia, często nieuleczalna choroba, wiąże się w utratą zdrowia, to słowo wywołujące strach.
3. Zasób leksykalny współczesnych dzieci i młodzieży tworzą nazwy osób i obiektów subiektywnie ważnych, z którymi wchodzą w bezpośrednie i pośrednie relacje.
4. Zasób leksykalny współczesnych dzieci odzwierciedla ich doświadczenia związane z zanurzeniem w świecie mediów, rzeczywistością poznawaną za pośrednictwem mediów, dotyczącą świata mediów.
5. Słowa odnoszące się do ważnych doświadczeń, zainteresowań grup pokoleniowych można pogrupować, tworząc kompleksy słów.

W języku dzieci widoczne jest zatem to, czym żyją, co zajmuje ich uwagę, co jest dla nich ważne.

OGRANICZENIA BADAŃ

W badaniach techniką abecadła zainspirowanych badaniami zrealizowanymi przez zespół kierowany przez Baleya ograniczono poszukiwania do zaproponowania respondentom skojarzeń rozpoczynających się na trzy wybrane litery alfabetu, co z pewnością zawęża językowy obraz świata. Warto zatem kontynuować badania, rozszerzając zakres słów o inne litery alfabetu, które mają wywołać skojarzenia. W badaniach, oprócz uczniów z klas IV–VII, wzięły udział młodsze dzieci, co daje szansę na dostrzeżenie ich doświadczeń budujących językowy obraz świata. Trzeba jednak liczyć się z ograniczeniami związanymi z cechami rozwojowymi badanych, którzy nie zawsze potrafią przywołać słowa rozpoczynające się wskazaną literą.

BIBLIOGRAFIA

Baley S. i in. (1947). Wpływ wojny na psychikę młodzieży i dorosłych w Polsce. *Psychologia Wychowawcza*, *XII*(4), 6–10.

Baley, S. (1948). Psychiczne wpływy drugiej wojny światowej. *Psychologia Wychowawcza*, *1/2*, 12–21.

Bartmiński, J. (2012). *Językowe podstawy obrazu świata*. Wyd. UMCS.

Borowiec, H. (2014). *Dziecięce rozumienie świata (studium lingwistyczne).* Wyd. UMCS.

Długosz-Kurczabowa, K. (2008). *Wielki słownik etymologiczny języka polskiego.* PWN.

Drabik, L., Kubiak-Sokół, A., Sobol, E., Wiśniakowska, L. (Red.). (2011). *Słownik języka polskiego*. PWN.

Kopaliński, W. (2007). *Słownik symboli*. Rytm.

Kuszak, K. (2018). Dziecko w przestrzeniach języka. W K. Kuszak (Red.), *Dziecko w przestrzeniach języka. Wybrane konteksty teoretyczne – wybrane perspektywy praktyczne* (s. 95–121). Wyd. UAM.

Kuszak, K. (2021). Interpretacja pojęcia wojny według uczniów starszych klas szkoły podstawowej. W E. Kochanowska (Red.), *(Z)rozumieć świat dziecka. Od kontekstów nadawania znaczeń po dziecięce znaczenia* (s. 131–143). Impuls.

Kuszak, K. (2022). Uchwycić zmianę w językowym obrazie świata. Poszukiwania inspirowane badaniami Stefana Baleya. W M. Buk-Cegiełka (Red.), *Wybrane problemy pedagogiki wczesnoszkolnej* (s. 65–76). Polihymnia.

Kwieciński, Z. (2022). *Ślady psychiczne wojny w badaniach Ludwika Bandury*. Studio Kropka.

Radomska-Strzemecka, H. (1958). Wpływ wojny na stosunek młodzieży do rodziny. *Przegląd Socjologiczny Rodziny*, *12*, 164–189.

Saint-Exupéry, A. (2002). *Ziemia, planeta ludzi*. Siedmioróg.

Tokarski, R. (2014). *Światy za słowami. Wykłady z semantyki leksykalnej*. Wyd. UMCS.

Wiśniewska-Kin, M. (2007). *Chcieć, pragnąć, myśleć, wiedzieć – rozumienie pojęć przez dzieci.* Impuls.

Zaremba, M. (2008). Trauma wielkiej wojny. Psychospołeczne konsekwencje drugiej wojny światowej. *Kultura i Społeczeństwo*, *2*, 3–42. http://doi.org/10.35757/KiS.2008.52.2.1

Zgółkowa, H. (2016). *Słownictwo dzieci w wieku przedszkolnym w latach 2010–2015.* Wyd. UAM.

Żuk, G. (2010). Językowy obraz świata w polskiej lingwistyce przełomu wieków. W M. Karwatowska, A. Siwiec (Red.), *Przeobrażenia w języku i komunikacji medialnej na przełomie XX i XXI wieku* (s. 239–257). Best Print.

WORDS FORMING CHILDREN'S IMAGE OF CONTEMPORARY WORLD: A CASE STUDY OF RESEARCH USING STEFAN BALEY'S ALPHABET METHOD

Introduction: The article presents a linguistic image of the modern world based on a study on children performed using Stefan Baley's method. The article follows up with a discussion of the theses of the author's own research. The article presents selected research results.
Research Aim: The research aims to understand better children's and youth's experiences using the abecadło method and to compare results with those published in 1947 by Stefan Baley's research team.
Method: The research was proceeded by the abecadło method suggested by Stefan Baley and

used by his research team in 1945 and 1947.
Results: The presented results respond to three elements: words-associations most commonly recalled by children (taking differences between younger and older groups into consideration); words-associations reflecting ongoing social-cultural changes (taking differences between younger and older groups into consideration); words considered as universal and independent from the political, cultural, social and economic context and separated from the age of researched groups.
Conclusion: The research show that present-day children's experiences can be grouped and presented as four types of associations: 1) the first one is created by mass media and modern technology; 2) the second one is created by geographic names and connected with nature ones: animals, plants etc.; 3) the third one is created by words related to human and animal proper nouns; 4) the fourth one is created by universal words.

Keywords: linguistic image of the world, research on linguistic image of the world changes in linguistic image of the world, research using Stefan Baley's alphabet method.